RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue-V, Volume-IV

[illegible]

March 2022

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Prof. Dr. D. S. Tikate
Principal
Deshbhakta Sambhajirao Garad
Mahavidyalaya, Mohol (Solapur).

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	भारतातील बालकामगार: एक गंभीर समस्या प्रा. डॉ. प्रकाश यशवंत बुरुटे	1-4
2	डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांच्या ग्रंथालयशास्त्राच्या पाचव्या सिद्धांतानुसार महाविद्यालयीन ग्रंथालयातील कर्मचारी संख्येतील वाढ : एक अभ्यास गंगादास वसंत खिलारे, डॉ. दिलीप डी. मेश्री	5-9
3	लोकशाही व्यवस्थेत गांधीजींच्या अर्थविचारांची उपयुक्तता डॉ. अशोक बाबुराव जाधव	10-13
4	1986 व 2020 च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणांचा अभ्यास श्री. शिरीष शामराव बंडगर	14-18
5	स्त्रीवाद, स्त्रीवादी साहित्य : संकल्पना आणि स्वरूप प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड	19-23
6	असंघटित क्षेत्रातील महिला कामगारांचे मानवी अधिकार डॉ. अंगद नरसगोंडा पाटील	24-26
7	धारणीय विकास लक्ष्य गरीबी व भुखमरी की पूर्णतः समाप्ति स्वाती रमेश भोवते	27-31
8	शाश्वत विकास अर्थ, ध्येये आणि महत्व प्रा. डॉ.भगवान निंबा गिरासे	32-35
9	ठाणे जिल्ह्यातील कारखान्यांमुळे होणाऱ्या हवा प्रदूषणाचा भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ. सुरेश जे. फुले, श्री. दिपक हि. महाजन	36-40
10	हिंदी साहित्यप्रेमियों का हिंदी सिनेमा निर्माण में योगदान (कहानी के संदर्भ में) प्रा. डॉ. दत्तात्रय सदाशिव अनारसे	41-42
11	संत तुकारामांच्या अभंगातील समाज जीवन : एक शोध प्रा. डॉ. सोनवले राजकुमार रंगनाथ	43-47
12	यात्रा साहित्य में भारतीय दर्शन डॉ. विक्रम रामचंद्र पवार	48-51
13	भारतेंदु युग व आलोचक भारतेंदु हरिश्चंद्र प्रा. टोंगारे हिरामण देवराम	52-53
14	विनयन संकाय के पूर्व-स्नातक छात्रों की शैक्षणिक उपलब्धि के संदर्भ में शैक्षणिक आकांक्षाओं का अध्ययन डॉ. जयंतिलाल राठोड	54-58
15	भारतीय संसदीय लोकशाही समोरील आव्हाने डॉ. लोकेशकुमार एच. नंदेश्वर	59-65
16	समकालीन मराठी कादंबरीवर जागतिकीकरणाचा झालेला परिणाम आणि साहित्यिकांचा बदललेला दृष्टिकोन प्रा. समाधान गायकवाड	66-6[illegible]

Akshar Wangmay UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, March 2022, Special Issue-V, Volume-IV
"Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its Impact on Social Development"

लोकशाही व्यवस्थेत गांधीजींच्या अर्थविचारांची उपयुक्तता

डॉ. अशोक बाबुराव जाधव
राज्यशास्त्र विभाग, शहाजीराजे महाविद्यालय, खटाव, जि. सातारा.

सारांश

सत्य व अहिंसा गांधीजींच्या विचारांची मूळ तत्वे होती. गांधीजींचे विचार नैतिक तत्वावर आधारलेले होते. त्यांचा अर्थशास्त्राचा अभ्यास हा नैतिक व आध्यात्मिक सिध्दांतावर आधारलेला आहे. सर्वांच्या कल्याणातच आपले कल्याण आहे यासाठी त्यांनी विश्वस्त कल्पना मांडली. महात्मा गांधीजींनी साधी राहणी व उच्च विचारसरणीचा पुरस्कार केला. भौतिक गरजा वाढवित जाऊन ती मिळवण्याची हाव न बाळगणे व इतरांना जे मिळत नाही ते आपल्यालाही नको अशी वृत्ती जोपासणे. हे व्यक्तीच्या जीवनाचे सूत्र असले पाहीजे. आपण आपल्या गरजा अमर्यादित वाढवतो. गरजा जेवढ्या प्रमाणात वाढतात तेवढ्या प्रमाणात संपत्ती संग्रह करण्याची प्रवृत्ती वाढते. त्याचे परिणाम समाजावर होतात. व्यक्तीचे व समाजाचे मानसिक स्वास्थ्य बिघडून संघर्ष वाढतात. अशावेळी समाजातील सर्वात खालच्या स्तरावरील व्यक्तीस काय मिळते. हे लक्षात घेऊन आपल्या गरजा निश्चित केल्या पाहीजेत. गांधीजींचे सामाजिक व आर्थिक विचार एकमेकांवर अवलंबून आहेत. त्यांनी सांगितलेल्या अर्थव्यवस्थेची आजच्या लोकशाही व्यवस्थेत उपयुक्तता दिसून येते. गांधीजींनी स्वतंत्र भारतासाठी आणि आर्थिक, सामाजिक परिवर्तनासाठी दिलेले योगदान येणाऱ्या पिढ्यांसाठी मार्गदर्शकच ठरणार आहे.

प्रस्तावना

कोणत्याही देशाच्या आर्थिक धोरणाला असाधारण महत्व असते. देशाच्या आर्थिक धोरणात आर्थिक विचारांचा, तत्वांचा आणि तत्वज्ञानाचे योगदान महत्वाचे व उपयुक्त असते. गांधीजींचे तत्वज्ञान गांधीवाद या नावाने ओळखले जाते. १९२० ते १९४८ हा कालखंड गांधीयुग या नावाने ओळखला जातो. कारण भारतीय राजकारणामधील महात्मा गांधी हे सर्वात प्रभावी असे नेतृत्व होते. : गांधीजींचे नेतृत्व उदयाला आल्यानंतर त्यांनी राष्ट्रीय कॉंग्रेसचे स्वरूप आमुलाग्र करून टाकले. गांधीजींच्या पूर्वी कॉंग्रेस ही मुठभर सुशिक्षितांची चळवळ होती. गांधीजींनी तीला जनतेच्या चळवळीचे स्वरूप दिले. गांधीजींचे आर्थिक विचार त्यांच्या अहिंसा नैतिकता, व अध्यात्मिक सिध्दांतावर आधारलेले आहेत. त्यांनी ग्रामोद्योग व विकेंद्रीकरणावर अधिक भर दिला. सर्वांच्या कल्याणातच आपले कल्याण आहे असे त्यांनी सांगितले या प्रस्तुत लेखात महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचा आढावा घेऊन त्यांच्या अर्थविचारांची लोकशाही व्यवस्थेतील उपयुक्तता आणि महत्व शोधण्याचा प्रयत्न केला आहे.

अध्ययन पध्दती

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी दुय्यम माहिती स्रोतांचा उपयोग केला आहे. यामध्ये पुस्तके, संदर्भ ग्रंथ, मासिक इत्यादि, यासारख्या व्दितिय स्रोतांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

उद्दिष्टे

१) गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचा आढावा घेणे.

२) लोकशाही व्यवस्थेत गांधीजींच्या आर्थिक विचारांच्या दृष्टीने अभ्यास करणे.

सत्य, अहिंसा

गांधीजींच्या तत्वज्ञानामध्ये सत्य आणि अहिंसा हे दोन मुलाधार होते. दुसऱ्याचे मत समजून घेणे व आपले मत त्याला पटवून देणे म्हणजे अहिंसेचे वर्तन होय. जेथे जेथे विसंवाद दृष्टिस पडेल तेथे तेथे त्याला प्रेमाने जिंकले पाहिजे. (... (२०१२), पृ. ...) गांधीजींच्या तत्वज्ञानामध्ये सत्य हे साध्य म्हणून श्रेष्ठ होते तर अहिंसा हा

RNI MAHMAR

36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

October 2021

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Dr. Y. M. Chavan
I/C Principal
Sahakarbhushan S. K. Patil College,
Kurundwad

Co-Editor:
Prof. R. S. Kadam

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

18	दुष्काळ - एक नैसर्गिक आपत्ती **प्रा.लक्ष्मी नरहरी पवार**	73-76
19	इक्कीसवीं सदी के हिंदी उपन्यासों में अभिव्यक्त पारिस्थितिकी प्रदूषण **प्रा.एन. बी. एकिले , प्रो.डॉ. सदानंद भोसले**	77-81
20	समावेशक आणि शाश्वत विकासामध्ये भारत सरकाराची भुमिका डॉ. गंगाधर रामराव भुक्तर	82-85
21	**नैसर्गिक संसाधनाच्या संवर्धनात व्यक्तीची भूमिका** **प्रा. डॉ. दत्तात्रय शिंदे**	86-89
22	स्वतंत्रोतर काल में लोकसभा में बिहार के कॉंग्रेसी सांसदों की ह्रासोन्मुख हिस्सेदारी एक भौगोलिक विश्लेषण सूरज प्रकाश	90-93
23	भारतरत्न डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम अमृत आहार योजना संदर्भ- महाराष्ट्र राज्य **प्रा. नितिन विश्वनाथ बरात, प्राचार्य डॉ. रविंद्र भा. घागस**	94-96
24	एकविसावे शतक आणि आपत्ती **प्रा. अशोक नारायण गायकवाड**	97-99
25	मराठे कालीन दुष्काळी धोरणांचा चिकित्सक अभ्यास **डॉ. शिरीष शेषराव पवार**	100-103
26	आधुनिक तुर्कस्थानच्या जडण - घडणीतील कमाल पाशा यांचे योगदान **डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे**	104-109
27	मराठी राज्याचा भौगोलिक दृष्टीकोनातून केलेला चिकित्सक अभ्यास **डॉ. दिपक वामनराव सुर्यवंशी**	110-113
28	सोलापूर जिल्ह्यातील हातमाग व यंत्रमाग उद्योगांचे मूल्यमापन: एक चिकित्सक अभ्यास **सत्याप्पा शंकर कोळी, डॉ. एस. एन. माने**	114-116
29	आदिवासी समाजाच्या विविध समस्या : एक शोध **प्रा.डॉ. सोनवले राजकुमार रंगनाथ**	117-119
30	नंदुरबार जिल्ह्यातील बदलत्या पर्जन्य वितरणाचा अभ्यास एक भौगोलिक विश्लेषण **डॉ. संदीप भास्करराव गरुड**	120-123
31	बिहार के अनुसूचित जाति के विद्यार्थियों में शिक्षा की स्थिति का भौगालिक अध्ययन सुमन ग्रे	124-127
32	शाश्वत विकासाच्या संदर्भात भारतातील पर्यावरणीय स्थिती आणि समस्या डॉ. विशाल डब्यू.मालेकार	128-131
33	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये गुणवत्ता विकासामध्ये शिक्षकांची भूमिका **डॉ. प्रभाकर बुधारम**	132-135
34	महिला वॉलीबॉल खिलाड़ियों के प्रदर्शन से संबंधित फिटनेस घटकों पर सर्किट प्रतिरोध प्रशिक्षण और एरोबिक सर्किट प्रतिरोध प्रशिक्षण के प्रभाव **डॉ. श्वेता. एन. दवे**	136-140

'Akshar Wangmay' UGC Care Listed, International Research Journal, ISSN: 2229-4929, October 2021, Special Issue, Volume-III
Sustainable Development and Environmental Issue

आधुनिक तुर्कस्थानच्या जडण - घडणीतील कमाल पाशा यांचे योगदान

डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे
शहाजीराजे महाविद्यालय , खटाव

प्रस्तावना:-

इस्लाम धर्माच्या उदयापासूनच इस्लाम धर्मातील रुढी परंपरांचे मुस्लीम समाज काटेकोर पालन करताना दिसतो. जगातील सर्वच धर्म कमी अधिक प्रमाणात आपले नियम तत्वे समाजावर बंधने घालताना दिसतात . धर्म ही अफुची गोळी आहे. जो खाणार तो झिंगणारच या उक्ती प्रमाणेच ज्या राजसत्तेने धर्माचीकठोर बंधने नियम समाजावर लादलेल्या सर्व देशातील राजसत्तेला पायउतार व्हावे लागले आहे. अनेक राजघराण्यांना आपल्या देशातून पळ काढावा लागला. जनतेच्या रोशाला सामोरे जावे लागले. यामध्ये राजसत्तेची चूक नाही कारण बहुतेक राजसत्ता धर्मव्यवस्थेच्या गुलाम होत्या. त्यांचे अस्तित्व धर्मसत्तेवर अवलंबून होते. याला इस्लामी राष्ट्रे सुद्धा अपवाद नव्हती.धार्मिक वर्चस्व झुगारून धार्मिक बंधने तोडणे याला इस्लामी देशांमध्ये राष्ट्रद्रोह मानला जात असे. धर्माचे तत्वज्ञान आदर्शवादी असले तरी ते तत्वज्ञान समाजात रुजवणाऱ्या धर्मसत्तेचे कायमच राजसत्तेवर वर्चस्व असल्याने कोणत्याही परिस्थितीत आपले वर्चस्व सोडायला हा वर्ग तयार नव्हता. उलट धर्माच्या नावावर समाजात दहशत बसविण्याचे काम हा वर्ग करताना दिसतो. परंतु प्रबोधनाच्या युगात अनेक राष्ट्रातील जनतेने धर्माचे वर्चस्व कमी करण्यासाठी युध्दाचा मार्ग अवलंबिला. वेळप्रसंगी धर्माची बंधने काटेकोरपणे पाळावयास लावणारी राजसत्ता मोडीत काढल्या. धर्माच्या जोरावर कोणतेही राष्ट्र प्रगती करू शकत नाही.जगातील इस्लाम राष्ट्रापैकी एक राष्ट्र म्हणजे तुर्कस्थानः 19 व्या शतकापर्यंत तुर्कस्थानची अवस्था अत्यंत दयनिय होती. सामाजिक, आर्थिक ,सांस्कृतीक प्रगतीवेगाने झालेली नव्हती. राजसत्ता, धर्मसत्ता यांचा समाजावर पगडा होता. सर्वसामान्य जनतेला हक्क अधिकारापासून वंचित ठेवले होते. 19 व्या शतकापर्यंत तुर्कस्थानची अवस्था अत्यंत दयनीय होती. या पार्श्वभूमीवर तुर्कस्थानच्या जनतेचा उद्धार करण्यासाठी मुस्तफा कमाल पाशा नावाचा ध्रुवतारा तुर्कस्थानमध्ये उदयाला आला, आणि त्यांनी तुर्कस्थानचा कायापालट केला.

मुस्तफा कमाल पाशा:-

सन1881 मध्ये तुर्कस्तान मधील सेलोनिका शहरात कमाल पाशा यांचा जन्म एका गरीब कुटुंबात झाला. कमाल पाशा हे लहानपणापासूनच क्रांतीकारक विचाराचे होते. अनियंत्रित सुलतानशाही बद्दल त्यांना चीड होती. सुलतानशाही उलथून टाकण्याचा विचार लहानपणीच त्यांच्या मनात आले होते.मोनास्टीरहून कमाल यांनी आपले शिक्षण पूर्ण केले. शिक्षण पूर्‍ण झाल्यानंतर ते परत आपल्या गावी सेलोनिका येथे परत आले. वेळ वाया न घालवता त्यांनी फ्रेंच भाषेवर प्रभुत्व मिळवण्यासाठी प्रयन्त केले. फेदी नावाच्या तरुणाशी त्यांचा परिचय झाला फेदीला फ्रेंच भाषा चांगली येत होती. परिणामी वॉल्टेयर, रुसो तसेच हॉब्स , मिल यांच्या विद्रोही साहित्याची ओळख झाली. फ्रेंच साहित्य वाचनाने त्यांना आधुनिक जगाची ओळख झाली त्यांची दृष्टी प्रगल्भ झाली. त्यांचे विचार अधिकच क्रांतीकारक बनली.लोकशाही , स्वातंत्र्य , समता आणि स्वायतता या महान तत्वांचे बीजारोपण त्यांच्या अंतःकरणात झाले.१ कमाल यांच्या मनात लष्करी शिक्षण सोडून देवून स्वातंत्र्ययुद्धात भाग घ्यावा असे त्यांना वाटत होते. परंतु याच लष्करी शिक्षणाचा आपणाला भविष्यकाळात अतिशय उपयोग होईल असा विचार करून आपला अभ्यासक्रम पूर्ण करावयाचे त्यांनी ठरवले. 'सिनिअर मिलिटरी स्कुल मध्ये सर्व परिक्षा चांगल्या श्रेणीने पास झाल्यावर त्यांची 'जनरल सॉफ कॉलेज' साठी निवड

Peer reviewed Journal Impact Factor:7.265 ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

February-2022 Volume-13 Issue-7

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Address
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23,Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

35	महाराष्ट्रातील हवामानाची वैशिष्ट्ये : एक भौगोलिक अभ्यास डॉ. दिलीप फोके	129-1
36	नव्वदोत्तरी कादंबरीतील जागतिकीकरणाचे चित्रण प्रा. मधुकर रामचंद्र काळबागे, प्रा. संतोष मारुती लोंढे	132-1
37	आधुनिक शतकातील स्त्रीवादी चळवळीचा उदय प्रा.योगिता रविंद्र मठपती	136-1
38	२१ व्या शतकातील भारतीय अर्थव्यवस्थे पुढील आव्हाने व उपाय प्रा.कविता किसन भोये	139-
39	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर कृषी स्वावलंबन योजनेची कृषी विकासामध्ये भुमिका-विशेषसंदर्भ अहमदनगर जिल्हा डॉ. जी. आर. देशमुख, श्री.अशिष अशोक इरमल	143
40	भारतातील ऊस पिकाचे उत्पादनव उत्पादकता Professor Dr. Vijay B. Bairagi, Mr. Digambar S. Shelke	14
41	भारतातील लघु आणि मध्यम उद्योग – समस्या आणि संभाव्यता प्रा.डॉ.पुलाटे एस.के., श्री. घोलप सागर बाळासाहेब	15
42	हिमालयीन राज्यांमधील विध्वंस(ढगफुटी)हवामान बदलाची स्पष्ट चिन्हे! Dr. Mahesh Ratnaparkhi	15
43	सरयूपार मैदान की भौतिक विशेषताओ का विश्लेषण डॉ अभिषेक सिंह	16
44	सनदी अधिकाऱ्यांची प्रषासनामधील बदलती भुमिका डॉ.रामराज पंडीतराव गावंडे	1
45	मुस्लिम सत्यशोधक समाजामधील नरहर कुरुंदकर यांचे कार्य डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे	1
46	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शेतीविषयक विचारकार्य डॉ.लक्ष्मण ना. वाघमारे	1
47	इक्कीसवी सदी के हिंदी साहित्य में महिला सशक्तिकरण प्रा. डॉ. मृणाल शिवाजीराव गोरे	1
48	भारतीय समाज में प्रौढ महिलाओं की स्थिति नेहा वर्मा	1
49	ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ಪಾತ್ರ ಡಾ.ಎಂ.ಎಸ್.ವಿದ್ಯಾ	1
50	'ಧರ್ಮವಿಜಯ' ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಸ್ಥೂಲ ವಿಮರ್ಶೆ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯ ಡಾ. ಶಂಕರ ಭಟ್ ಪಿ ,	1
51	ಜಮಖಂಡಿ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಿಲ್ಪಾಗಳು ಹೇಮಾ ಲ. ಜೈನಾಪೂರ ಡಾ. ಸುಮಾ ಎಸ್. ನಿರ್ಣಿ	1
52	ಚಾಲುಕ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಪ್ರೊ.ಎಸ್.ಯು.ಸಜ್ಜನಶೆಟ್ಟರ	1
53	स्वातंत्र्योत्तर हिंदी कविता में सामाजिक चेतना के विभिन्न रूप डॉ. चंदा सोमवार	
54	Domestic Violence: Sustainable Development, Agenda 2030:A study Poornima Devendra Bairagi, DR. Manoj ji Joshi	
55	आदिवासीसमाजजीवनातील विकासाच्या समस्या प्रा. कल्याणी शेजवळ	

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, February-2022, Volume-13, Issue-7

मुस्लिम सत्यशोधक समाजामधील नरहर कुरुंदकर यांचे कार्य

डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे
शहाजीराजे महाविद्यालय , खटाव

प्रस्तावना:- इस्लाम हा भारतातील इतर धर्माप्रमाणेच एक प्रमुख धर्म आहे. या धर्माच्या अनुयायांना मुस्लिम किंवा मुसलमान म्हण ओळखले जाते. इस्लाम धर्माचा प्रभाव भारताच्या राजकीय, सामाजिक , धार्मिक जीवनावर पडलेला दिसतो. इतर धर्माप्रमाणेच इस्लाममध्येही प्रबोधनाची परंपरा आहे. इस्लाम धर्मात सुरुवातीपासून सुधारणावादी प्रवाह दिसून येतातमहाराष्ट्रातील मुस्लिमांच्य प्रबोधनासाठी हमीद दलवाई यांनी 22 मार्च 1970रोजी मुस्लिम सत्यशोधक मंडळाची स्थापना केली या प्रबोधन चळवळीला अने विचार वंतांचे सहाय्य मिळाले त्यापैकी एक विचारवंत म्हणजे प्रा. नरहर कुरुंदकर हे होय.

पूर्वापुष्प:-

नरहर कुरुंदकर यांचा जन्म परभणी जिल्ह्यातील नांदापुर येथे 15 जुलै 1932 रोजी झाला. गुरुजी या नावाने मराठवाड्यात प्रसि दुसरा ज्ञानेश्वर म्हणून त्यांना संपूर्ण मराठवाडा ओळखत असे शालेय जीवनात वर्गातील तासाला बसण्याऐवजी हैद्राबाद लायब्ररीमध्ये अभ्यास करणे त्यांना आवडत असे. धर्म, संस्कृती , तत्वज्ञान, शिक्षण , वाड्मय, राजशास्त्र , अर्थशास्त्र या विषयां व्यासंग खूपच मोठा होता. तत्कालीन रूढी परंपरेच्या विरोधात जाऊन त्यांनी वयाच्या अवघ्या22 व्या वर्षा प्रभा नावाच्या मुलीश केला. ज्ञान आणि प्रबोधनाकरिता आपली निष्ठा अर्पण केली आहे. इ. स. 1963 पासून पीपल्स कॉलेजमध्ये मराठी विषयाचे ! म्हणून काम करु लागले. नरहर कुरुंदकर यांचा वेगवेगळ्या विद्याशाखांचा अभ्यास होता

इस्लाम धर्माविषयीचे मत:-

नरहर कुरुंदकरांनी आपली मुस्लिम विषयक मतं विविध लेखांमधून1958 ते 1982 या कालखंडात मांडली आहेत हिंदू मुस्लिम संदर्भात कुरुंदकरांनी भरपूर लिखाण केले आहेमुस्लिम जातीयवादाची चिकित्सा करताना कुरुंदकर 'शिवराय' या आपल्या म्हणतात, " इस्लामचा अर्थ शांतता असा आहे परंतु त्या धर्माचा शांततेशी काहीही संबंध नसलेला हा धर्म म्हणजे इस्लाम नावाने ओळखला जातो."[1]

मुस्लिम सत्यशोधक समाजातील सहभाग :-

इ.स. 1966 नंतर कुरुंदकर , हमीद दलवाई, अ. भि. शहा आणि असगरअली इंजिनिअर या कठोर इहवाद्यांच्या संपर्कात आले सर्वांनी इंडियन सेक्युलर सोसायटी व मुस्लिम सत्यशोधक समाजाच्या कार्यात सक्रीय सहभाग घेतला.हमीद दलवाई , अ. भि . श कुरुंदकर यांनी मुस्लिम जातीयवादाची परखडपणे सत्यशोधक दृष्टीकोणातून चिकित्सा केली

जातीयवादी आणि जमातवादी राजकारण राष्ट्रीय ऐक्याला व भावनिक एकात्मतेला घातक आहे. धर्मनिष्ठ राजकारणामुळे कट्टर म व कट्टरवाद फोफावतो. या संदर्भाने त्यांनी आपले विचार परखडतेने मांडले आहेत कुरुंदकरांनी मानवी मुद्यांवर मोठ्या प्र होती.परंतु, मनाने विचाराने ते जडवादी , इहवादी व नास्तिक होते. त्यांनी हिंदू- मुस्लिम जातीयवादाची जी कठोर चिकित्सा केल तिचा उगम 'मी आस्तिक का नाही' या वैचारिक लेखामधून दिसून येतो.कुरुंदकर आपल्या लेखात लिहतात, " माझ्या नास्तिक माझ्या धर्मग्रंथाच्या वाचनात आहे ज्याला तुम्ही धार्मिक वाङमय म्हणून संबोधता त्यात तुम्हाला नैतिक बनविण्याचे सामर्थ्य जगातील तुमच्या हितसंबधाना शक्ती देण्याचे व त्याचे रक्षण करण्याचे कार्य धर्म करीत असतो.तुमचा भोंदूपणा तो झाकून टे तुमच्या प्रगतीच्या मार्गात धोंड अडसर निर्माण करतो. धर्म जर तुम्हाला या सर्व अर्थशून्य बाबी करायला लावत असेल तर त विरोध केला पाहिजे. व तुम्ही आस्थिक का व कसे नाहीत. हे लोकांना पटवून दिले पाहिजे.परमेश्वर मानवात शांततेने जीव शक्ती निर्माण करीत नाही. किंवा नैतिक जीवन जगण्यास मदत करीत नाही.[2]

हीच विचारधारा स्वीकारून कुरुंदकर जन्मभर वाटचाल करत राहिले. आणि त्यांनी धर्मचिकित्सा केली. नरहर कुरुंदकरांच्या प्रश्नांचा अभ्यास म्हणजे इस्लामच्या इतिहासापासून आढावा घेणे होयमुस्लिम प्रश्न जातीयवाद समजून घेण्यासाठी इस्लामचे आणि इस्लामचा इतिहास या सर्व बाबी आवश्यक आहेत. कुरुंदकर जाहीर करतात पण व्यवहारात मात्र संविधानाच्या गृहीत विरोधी वागतात त्याच्या निष्ठेच्या घोषणा एक राजकीय चाली मानल्या जातात.[3]

नरहर कुरुंदकर मुस्लिमांना उपदेश करत की शरीयताचा आग्रह सोडून समान नागरी कायद्यासाठी तयार रहा. त्यातचे तुमचे हि शरियत आज कुठे राहिले आहे? न्याय देणारा मुस्लिम कायदा स्त्रियांना हवा आहेत्यामुळे मुस्लिम समाज आता यापुढे तुमचे ं हिंदुस्थानात शरियतचा 80 टक्के भाग रद्द होऊन गेला आहे. शरियतचा 80 टक्के भाग संपून जाणे ज्यांनी स्वस्थ चित्ताने सहन टक्के साठी धमक्या देऊ लागले.तर त्या गंभीरपणे कशा घ्यायच्या.[4]

त्यांच्या या वाक्यावरून कुरुंदकरांनी शरियतबद्दल आपले विचार स्पष्ट केलेले दिसून येतात अत्यंत निर्भयपतने हजारो कर्मठ ! जमाते इस्लामी च्या व्यासपीठावरुन हे विचार मांडले गेले हे अत्यंत महत्वाचे आहे

हमीद दलवाई व कुरुंदकर यांची भेट:-

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

Issue – IV, Volume-I

October 2021

Chief Editor
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

47	लोककथांचा शिल्प व चित्रानुवाद **डॉ. राजेश्री कुलकर्णी**	151-1
48	मराठी आणि हिंदी दलित आत्मकथने – स्त्री जीवनदर्शन तौलनिक निष्कर्ष **प्रा. डॉ. पी.डी. जाधव**	157-1
49	संत श्री उपासानी महाराजांचे सामाजिक कार्य **प्रा. हरिदास शंकर जाधव**	165-1
50	प्राथमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या भाषेच्या बदलत्या अध्यापन शास्त्राबाबतच्या दृष्टीकोनाचा अभ्यास **प्रा.डॉ. डिसले महादेव सदाशिव**	168-1
51	'झाडाझडती' कादंबरीतील धरणग्रस्त लोकांच्या जीवनाची व्यथा **प्रा.दादा नारायण यमगर, प्रा. डॉ. बिरा दशरथ पारसे**	175-1
52	भाषा, साहित्य, संस्कृती, अनुवाद आणि जागतिकीकरण **डॉ. दीपक बबन गायकवाड**	178-1
53	असंघटित क्षेत्रातील कामकरी महिलांच्या समस्या **प्रा. नामदेव भिवाजी वरभे , डॉ. बी. एम. क-हाडे**	181-1
54	मराठीतून हिंदीत अनुवादित झालेल्या साहित्याचा मागोवा **डॉ. संदिप जोतिराम भुयेकर**	185-1
55	बोली आणि ग्रामीण कांदबरी **प्रा. संजय साठे**	190-1
56	ज्ञानेश्वरी अध्याय सतरा : शिवदैवत प्रभाव डॉ. प्रवीण कारंजकर	196-1
57	सांस्कृतिक वर्चस्वाचे राजकारण **महेंद्र कदम**	199-20
58	भाषा,संस्कृती आणि जागतिकीकरण सह. प्रा. उघडे सुहास मुरलीधर	208-2
59	भटके समूह भाषा आणि संस्कृती : स्थिती व उपेक्षा डॉ. राजाराम राठोड	211-2
60	डिजिटल शाळा चळवळीमधील तंत्रस्नेही शिक्षकांची भूमिका- एक अभ्यास **डॉ.अश्विन बोंदार्डे, अविनाश कुंभार**	215-2
61	विज्ञान शाखेच्या इयत्ता अकरावी मधील विद्यार्थ्यांची वैज्ञानिक अभियोग्यता, विज्ञानबाबतची अभिवृत्ती यांचा सहसंबंधात्मक अभ्यास **डॉ. देवदत्त खजुरकर**	218-2
62	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि पीपल्स एज्युकेशन सोसायटी **मनोज किसन गायकवाड, डॉ. नवनाथ तुपे**	221-2
63	महाराष्ट्रातील देवदासी प्रथा : एक सामाजिक समस्या **डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे**	224-2
64	दिनमित्रकार मुकुंदराव पाटील यांच्या आसुडाचे फटके : भाषिक आकलन **ॲड. योगेश कां.देशमुख**	228-2

महाराष्ट्रातील देवदासी प्रथा : एक सामाजिक समस्या

डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे
शहाजीराजे महाविद्यालय , खटाव

प्रस्तावना -

हिंदू धर्मामध्ये अनेक रूढी-परंपरा प्राचीन काळापासून चालत आलेल्या आहेत. समाजात शा रूढी परंपरेला महत्वाचे स्थान आहे . समाजातील सर्व वर्गात अशा रूढी परंपरांनी आपले स्थान घट्ट केलेले आहे . या रूढी परंपरा जतन करण्यात स्त्रियांचा सहभाग खूप मोठा आहे . अनेक रूढी परंपरा या अंधश्रद्धेपोटी समाजात रुजलेल्या दिसतात . यातून अंधश्रद्धेला खतपाणी घातले जाते . कित्येक परंपरा जोपासताना स्त्रियांचे शारीरिक मानसिक शोषण केले जाते . मात्र स्वतःला उचभ्रू सुशिक्षित समजणारा समाज मात्र रूढी परंपरेच्या नावाखाली मात्र स्त्रियांचे शोषण करत आला आहे. अशा रुढी परंपरा कायम राखण्याची जबाबदारी स्त्रियांची आहे असे पुरुष तर मानतात पण स्त्रियाही मानतात.१

आर्थिक अडचणी असतांनाही स्त्रिया आपली श्रद्धा कमी करत नाहीत. मूल होण्यासाठी आजही नवस करतांना दिसतात बुवा-बाबांच्या नादी लागून आपले संसार उध्वस्त करतात शिक्षण घेतलेल्या स्त्रियाही अंधश्रद्धेला जास्त प्रमाणात बळी पडतात कारण अंधश्रद्धेची बिजे समाजात मोठ्या प्रमाणात रुजली आहेत . अशीच एक अंधश्रद्धा ,रूढी ,परंपरा म्हणजे देवदासी प्रथा होय .

१.देवदासी प्रथा

देवदासी प्रथा ही प्राचीन काळापासून अस्तित्वात असल्याचे अनेक पुरावे मिळतात . देवदासी म्हणजे देवाची दासी किंवा देवाची गणिका वृत्तीने सेवा करणारी स्त्री होय. 2 भारता मध्ये प्रामुख्याने ओरीसा, मध्यप्रदेश ,गोवा , मद्रास ,गुजरात ,राजस्थान, तामिळनाडू,आंध्रप्रदेश आणि महाराष्ट्र राज्यात ही प्रथा आजही अस्तित्वात आहे . देवदासी प्रथा ही एक सामाजिक समस्या आहे . पुरुषप्रधान संस्कृती मध्ये शारीरिक सुख घेण्यासाठी देवदेवतांच्या नावाखाली जतन केलेली ही एक प्रथा आहे . भारतात प्रामुख्याने ही प्रथा 10 व्या शतकात सुरू असल्याचे उल्लेख सापडतात . 10 व्या शतकात तंजावर येथील चोल राजा राजराजा हा इ.स 945 मध्ये गादीवर बसला . त्याच्या काळातील एका तमिळ शिलालेखात देवळांना मुली वाहण्याचा उल्लेख आला आहे. ३

अठराव्या शतकात ही प्रथा जास्त प्रमाणात प्रचलित होती . समाजातील महिलांच्या अनेक समस्यांचे मूळ सामाजिक आणि जातीयवादी संघर्षा मध्ये असल्याचे पहावयास मिळते महाराष्ट्रासह विविध प्रांतात देवदासींना बंदी , भाविणी , कसविणी, कलावंतिणी, जोगतीण, सारणी, सुळी, बसवी, मातंगी, दालर ,आराधना, मुरळी, मायणी, शरणी, भोगम्मा, महारीस, या नावाने ओळखतात. या प्रथेला बळी पडलेल्या तरुण स्त्रिया ,मुली अनैतिक लैंगिक धंद्यात अडकतात. या मुलींचा विवाह देवाबरोबर लावला जातो . त्यांच्या गळयात मंगळसूत्र घातले जाते . भीक मागण्यासाठी हातात परडी दिली जाते मुलगी वयात आली असेल तर तांबड्या व पंढऱ्या मण्यांची माळ घातली जाते या माळेचा अर्थ 'बसाकी' म्हणजे ती स्त्री भोगास पात्र असून कोणतीही व्यक्ती तिचा भोग घेवू शकतो . असे प्रतिक देवदासी संप्रदयाने मान्य केले आहे.4

2. देवदासीचे स्वरूप -

देवाला सुंदर ,देखण्या मुली सोडणे हे पवित्र कार्य असून त्यामुळे स्वर्गात मोक्ष प्राप्त होतो असे मानले जात असे . देवाच्या भितीने बहुजन समाजातील काही घटकांनी ही प्रथा स्विकारली आणि त्यातून स्त्री जीवनाची ही अशी भयानक परवड सुरू झाली . देवदासी स्त्रीचं सौंदर्य मावळल्यानंतर तिला 'आक्का ' या नावाने ओळखले जाते . ही आक्का आणखी दुसऱ्या तरुण देवदासीला निर्माण करत राहते. देवदासीचे हे चलन सतत चालूच असते.5

देवदासी पद्धत मुख्यत्वे बहुजन समाजातील स्त्रियांवर लादली जाते. नवस करणे अस्वच्छतेतून केसांच्या जटा निर्माण होणे वंशपरंपरा टिकवणे आर्थिक परिस्थिती स्त्रियांवर होणारे अत्याचार अंधश्रद्धा यातून देवदासीची निर्मिती होत असते. कित्येक वेळा परंपरेच्या नावाखाली अंधश्रद्धेच्या पायी देवदासी प्रथा बहुजन स्त्रियांवर लादली जाते . देवाबरोबर एकदा विवाह झाल्यानंतर ती स्त्री इतर कोणाशी विवाह करू शकत नाही सर्व समाज देवदासीच्या शरीराचा उपभोग होतो त्या देवदासी स्त्रीला कोठेही तक्रार करता येत नाही .समाजाचा तिच्यातील

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

[illegible]
[illegible]

October 2021

Chief Editor:
Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Executive Editor:
Dr. Y. M. Chavan
I/C Principal
Sahakarbhushan S. K. Patil College,
Kurundwad

Co-Editor:
Prof. R. S. Kadam

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

47	Nutritional status of under five children and its associated factors in Karnataka. **Kalal Axata, A R Kulkarni**	191-1
48	Professionals E-Correspondence in India **Dr. Shrikant L. Patil**	199-2
49	Study to Assess the Knowledge and Attitude Regarding Mental Illness among Professional Students in Selected Colleges **Dr.Vinay K.U**	201-2
50	Maternal Health under Janani Suraksha Yojana in India: A Study **Davalasa Pinjar**	205-2
51	Study on Effectiveness of Social Media and Digital Marketing among Customers in Tumakuru District **Ramesh. T. Ballolli**	207-21
52	Shrine Culture and Sufi Cult- Impact of Sufism on Local Traditions in Vijayapura Region **Hema. L. Jainapur , Dr. Suma. S. Nirni**	213-21
53	Agha Shahid Ali and Mysticism **Prof. Aliya Parveen**	216-21
54	Theater Makeoverand the New Method with Special Direction to the UtpalDutt **Sharana Gouda , N. Shantha Naik**	219-22
55	The Cognitive Perspective on Learning and Instruction: Implications for Classroom Situation **Dr. Arun Maity , Mr. Koushik Patra**	223-22
56	The Role Of Women In Environmental Protection And Environmental Movements **Dr Kavitha G N**	228-22
57	Socio-Economic Characteristics of Pahari Community:A Case Study of Rajouri District (J&K) **Mohd Aftab UL Haq**	230-23
58	Growth of Population And EnvironmentDegradation In India **Dr. Sarwade M P**	233-23
59	Impact Of Dairy farming On Income Status In Kolhapur District: A Case Study **Dr. Santosh N. Gujar**	236-23
60	India's increasing international influence according to Sustainable Development Goals' **Dr. Satish Karad**	240-24
61	सहकारी पाणी उपसा संस्थांची जपणूक काळाची गरज : मौजे आरे, धनगरवाडी वगाडे गोंडवाडी ता. करवीर जि. कोल्हापूर गावांचा सुक्ष्म अभ्यास **प्रा.डॉ. नेताजी महादेव पाटील**	243-24
62	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कोळसा खाणीतील स्त्री कामगार विषयीचे कार्य **प्रा. डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे**	249-25
63	सोलापूर जिल्ह्यातील हातमाग व यंत्रमाग उद्योगाची प्रगती आणि आव्हाने **सत्याप्पा शंकर कोळी डॉ. एस.एन. माने**	255-25
64	रोहतास जिला के अनुसूचित जातियों की प्रवासीमिको आर्थिक दशा के संदर्भ में एक भौगोलिक अध्ययन **आशुतोष कुमार**	259-26
65	पाटण तालुक्याचा शैक्षणिक प्रवास **सौ. विजया फडतरे व डॉ. निवास वरेकर**	264-27

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कोळसा खाणीतील स्त्री कामगार विषयीचे कार्य

प्रा. डॉ. संतोषकुमार धनसिंग कांबळे

इतिहास विभाग प्रमुख शहाजीराजे महाविदयालय, खटाव जि. सातारा, 415505

ावना-

प्राचीन काळापासून ते आधुनिक काळापर्यंत स्त्रीया काम करुन त्या कामाचा मोबदला मिळवित ाचा उल्लेख अनेक साहित्यामध्ये येतो. भारतीय कामगारांच्या समस्येबाबत डॉ. बाबासाहेब करांनी खुप बारकाईने विचार केलेला दिसतो. ते कामगारांकडे केवळ कामगार म्हणून न पाहता म्हणून पाहतात. एक व्यक्ती एक मुल्य, व्यक्ती स्वातंत्र्य, संधीची समानता व सत्तेतील सहभाग हे जिवनमुल्य कामगार वर्गालाही बाबासाहेब आंबेडकर लागु करतांना दिसतात. स्वातंत्र्यपूर्व काळात ची स्थिती दयनिय, हालाखीची होती. वेदोत्तर काळात स्त्री स्वातंत्र्यावर अनेक मर्यादा होत्या. तीच्या स्त्री स्वातंत्र्य बंधनाचे पालन स्त्रीयांनी अनेक वर्षे पालन केले. त्यामुळे भारतीय स्त्रीयामध्ये ेचा अभाव, सतीप्रथा, बहुपत्नीत्वाची प्रथा, बालविवाह, वैध्यत्व या सारख्या प्रथांचे स्तोम माजले त्यामध्ये अस्पृश्य स्त्रीयांची स्थिती तर अत्यंत दयनिय होती. याची जाणीव सर्व प्रथम महात्मा राव फुले यांना झाली. त्यावर त्यांनी स्त्री शिक्षणाचा कार्यक्रमही हाती घेतला. त्यांचे हे कार्य डॉ. ाहेब आंबडकरांनी पुढे नेले. आणि स्त्रीयांचे जिवनमान उंचविण्यासाठी प्रयत्न केले.

ाबासाहेब आंबेडकर आणि कोळसा खाण स्त्री कामगार चळवळ-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे सुरुवाती पासूनच कामगार चळवळीशी निगडीत होते. डॉ. ाहेब आंबेडकरांना पुरुष कामगारांच्या समस्या प्रमाणेच स्त्री कामगारांच्या समस्या, व्यथा यांची जाणीव होती. शिवाय स्त्री कामगार समस्या, अडचणी, त्यांची बिकट परिस्थिती यांचाही अभ्यास त्यांनी स्त्री कामगारांचे विविध प्रश्न सोडविण्यासाठी जाणिवपूर्वक प्रयत्न केले. १९२६ मध्ये डॉ. ाहेब आंबेडकरांनी मुंबई विधान सभेत सरकार नियुक्त सदस्य म्हणून १८ फेब्रुवारी १९२७ रोजी घेतली. २४ फेब्रुवारी १९२७ मध्ये मुंबई लेजिस्लेटिव कांऊसिल मध्ये बजेटवरील चर्चेत त्यांनी ाच्या धोरणावर विविध उदाहरणे देवून टिका केली. २१ फेब्रुवारी १९२८ मध्ये सभागृहात झालेल्या रम्यान आंबेडकरांनी आरक्षित विभागाने हस्तांतरीत विभागापेक्षा कमी खर्च केल्याचा मुद्दा उपस्थित त्यावेळी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी वेगवेगळया प्रांतांची आरक्षित विभागावर केलेला खर्च व रीत विभागावर केलेला खर्च सभागृहाच्या सदस्या समोर मांडला.[१]

ामगार प्रसुतीकाळातील सवलती विधायेक १९२८-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विधीमंडळात काम करीत असतांना स्त्री कामगार हिताचा विचार करुन १९२८ मध्ये स्त्री कामगारांना प्रसुतीकाळातील सवलती देण्यासंबंधीचे विध्येयक मांडण्यात आले. ी या विधेयकाला त्यांनी पाठींबा दिला. विधेयकावर चर्चा होत असतांना काही सदस्यांनी अनेक प्रश्न त केले. जसे की, कामगार काम करत असतांना अपघात झाला तर त्या कामगाराला क्षतिपूर्तीसाठी काळ कामातून सुट मिळते परंतु प्रसुती म्हणजे काही अपघात नव्हे. या प्रश्नावर डॉ. बाबासाहेब कर स्त्री कामगारांची बाजू उचलून धरत ते म्हणतात की, "प्रत्येक मातेला प्रसुती पूर्वकाळात आणि

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

July 2021

Special Issue 02 Vol.III

Scientific Journal of Impact Factor (SJIF) Impact-5.54

Scientific Journal Impact Factor

TOGETHER WE REACH THE GOAL

International Impact Factor Services

International Society for Research Activity (ISRA)
Journal-Impact-Factor (JIF)

Digital Online Identifier-Database System

Akshara Publication
Plot No 143 Professors colony,
Near Biyani School, Jamner Road, Bhusawal Dist Jalgaon Maharashtra 425201

E- ISSN 2582-5429

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

July 2021 Special Issue 02 Vol. III

SJIF Impact- 5.54

Index

Sr.No	*Title of the Paper* & Author's Name	Pg.No
1	The Issue of Gender in Indian Literature-**U.T. Mahamadxodjaeva**	06-08
2	The matic Exploration of Rohinton Mistry works-**Gajanan N Janakwade**	09-13
3	An Empirical study of E-banking among the non professional student of Jalgaon City - **Dr. Pavitra Devidas Patil**	14-19
4	Social Exclusion of Scavengers in Mumbai - **Dr. Sonali Mandar Hajare**	20-23
5	Cognitive constructivism in education: the process of knowledge building- **Smt. Vaishali O. Shelar**	24-29
6	Effect of Working Mother on Child Socialization: An Sociological Analysis **Lovely / Dr. Ajit Singh Tomar**	30-34
7	The Noun Paradigms in Tamil- **Mrs. Kamola Ergasheva**	35-39
8	Flipped Classroom Innovative Instructional Strategy for Quality Enhancement of Teaching Practices - **Ms. Sadiya M. Farooque / Dr. Hemant D. Chitte**	40-45
9	The effective use of creative teaching strategies in Education for well orgaized and motivated classroom Environment- **Mr. Manohar Dilip Dalavi**	46-49

हिंदी विभाग

Sr.No	*Title of the Paper* & Author's Name	Pg.No
10	राग दरबारी' स्वातंत्र्योत्तर भारतीय ग्रामीण जीवन का जीवंत दस्तावेज- **डॉ. जिन्दर सिंह मुण्डा**	50-54
11	व्यावहारिक अनुवाद मे चुनौतियाँ - **अंचल सक्सेना** / हृदयनारायन दुबे	55-57
12	स्त्री विमर्श की सांस्कृतिक चुनौतियां -**अमन कुमार**	58-62
13	उपन्यासकार रामकरण शर्मा का संस्कृत साहित्य में अवदान ('सीमा' उपन्यास के परिप्रेक्ष्य में) **- डॉ. प्रीति श्रीवास्तव**	63-67
14	यशपाल कृत 'दिव्या' उपन्यास में नारी अस्मिता और जिजीविषा- **डॉ. संतोष कुमार अहिरवार**	68-71
15	हिन्दी कथा-साहित्य में किन्नर विमर्श- **डॉ. रमा विनोद सिंह**	72-75
16	'बातन की ठाठ' कहानी के सवाल- **भरत**	76-78
17	दलित कहानियों का भाषिक विश्लेषण: वस्तु और भाषा के स्तर पर- **नम्रता सिंह**	79-82
18	मैत्रेयी पुष्पा के 'चाक' उपन्यास में नारी चेतना- प्रा. डॉ. राजेंद्र काशिनाथ बाविस्कर	83-85
19	सकल भारतीय साहित्य एक है - **मरीना एक्का**	86-88
20	'झीनी-झीनी बीनी चदरिया' में चित्रित बुनकर समाज का यथार्थ- **शेख उस्मान सत्तारमियाँ**	89-91
21	कृष्णा सोबती के उपन्यासों में नारी विमर्श-**डॉ . राखी. के. शाह**	92-95
22	गांधीजी के ग्रामोन्नति विचारों का समकालीन हिंदी साहित्य पर प्रभाव-**डॉ.चित्रा मिलिंद गोस्वामी**	96-98
23	डॉ. नरेंद्र मोहन की नाट्य-साधना-**डॉ.बाबासाहेब गव्हाणे**	99-106
24	सूर्यबाला के उपन्यासों में चित्रित सामाजिक समस्याएँ- **अस्मिता भगवान पाटील / डॉ. संगीता सूर्यकांत चित्रकोटे**	107-113
25	डॉ. रामकुमार वर्मा के नाटकों में बौध्दविचारों से प्रभावित स्त्री चरित्र - **सौ. गायकवाड शितल अंकुश / प्रा. डॉ. कल्लशेट्टी एम.के.**	114-115
26	सिरमौर जनपद के वैवाहिक लोकगीत- **डॉ. नरेश कुमार**	116-119
27	हिंदी भाषा शिक्षण एवं साहित्य सर्जना पर कोविड-19 का प्रभाव-**डॉ. अरुण घोगरे**	120-122
28	हिन्दी साहित्य में आदिवासी विमर्श ('धार' उपन्यास के संदर्भ में)- **प्रा. डॉ. भारती बी. वळवी**	123-126

E-ISSN 2582-5429

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

July 2021 Special Issue 02 Vol. III

SJIF Impact- 5.54

S.N.	Title of the Paper & Author's Name	Pg.No
29	मोहन राकेश के 'दीक्षा' उपन्यास में सामाजिक यथार्थ-डॉ.अमिता एल. टंडेल	127-131
30	दुःख की बदली में कौंधती प्रखर अग्निशिखा-महादेवी वर्मा-सुधा त्रिवेदी	132-136
31	आदिवासी जीवन केन्द्रित कहानियों में यथार्थवादी चिंतन-डॉ. सुरेश सिंह राठौड़	137-141
32	धरती आबा नाटक का नाट्यशास्त्रीय अनुशीलन-डॉ. अंशुमान वल्लभ मिश्र	142-145
33	हिंदी उपन्यासों में आदिवासी नारी जीवन-डॉ. अमृत खाडपे	146-148
34	विष्णु प्रभाकर की कहानियों में समकालीन युग-बोध-डॉ. लियाकत मियाभाई शेख	149-152
35	[illegible] की मैथिली' कहानी संग्रह में वैचारिक संघर्ष-प्रा. डॉ. कल्पना पाटील	153-155
36	[illegible] और हिंदी साहित्य में समन्वय की समस्या- डॉ. सुरेश कानडे	156-158
37	[illegible] भाषावैज्ञानिक समस्याएँ (मराठी-हिंदी के संदर्भ में)-आरगे गोदावरी सुदर्शन	159-162
38	[illegible] मानवीय संवेदनाओं को झकझोरती कहानी- डॉ. अर्शिया सैय्यद अफसर अली	163-166
39	[illegible] साहित्य में राकेश कुमार सिंह का योगदान- प्रेम प्रकाश	167-169
	मराठी विभाग	
40	[illegible] संस्कृती- माहूरझरी- डॉ.विशाखा संजय कांबळे	170-171
41	[illegible] डॉ. जयदेवी पवार	172-175
42	[illegible]चा आदर्श: पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर-डॉ. संदीप वाकडे	176-178
43	पंडित महादेवशास्त्री जोशी यांची आगळी प्रवास वर्णने- डॉ. स्नेहा सुवास प्रभुमहांबरे	179-183
44	भारतीय राजकारणात प्रादेशिक पक्षांची भूमिका : एक अध्ययन- डॉ. अनिल सी. बनकर	184-187
45	मानसिक स्वास्थ्य आणि कोरोना- प्रा. डॉ. छाया व्ही. ठिंगळे	188-191
46	थोर समाजसेवक, स्त्रीशिक्षण प्रसारक व स्त्रीदास्य विमोचक 'महर्षी धोंडो केशव कर्वे' - प्रा. डॉ. सुषमा सतिश देशपांडे	192-193
47	खानदेशातील आदिवासी लोकगीतातील वाङ्मयीन सौंदर्य- प्रा. डॉ. हिरालाल सोमा पाटील	194-197
48	कवी भट्टांच्या यांची 'मरणाच्या दारात तारणाऱ्या माणसाची' कृतज्ञता व्यक्त करणारी कविता... -प्रा. डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे	198-201
49	नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या वृध्दी व घनतेचे कालीक व अभिक्षेत्रहीय विश्लेषण (2001-2011) - डॉ. सुषमा लक्ष्मीकांत दामोदरे / श्री. संजय रामचंद्र चिंचघरे	202-208
50	राज्यपालाच्या विशेष जबाबदाऱ्या- डॉ. अशोक बाबुराव जाधव	209-212
51	आधुनिक काळातील शिक्षकाचे व्यक्तिमत्व समृद्धी आणि व्यावसायिक विकास विषयक अपेक्षा व बदलते संदर्भ- डॉ. सुचेता ज्योतिनाथ संकपाळ / श्री. आण्णासाहेब सावळेराम चोथे	213-217
52	समानतेवर आधारित समाज रचनेसाठी शिक्षणाची समान संधी देणे विषयक शिक्षण व्यवस्थेची उपाययोजनात्मक भूमिका- संजय यशवंत बांबळे/ डॉ. यु. व्ही. बनाळे	218-223
53	काव्यात्मक साहित्याला विशेष प्रभावात्मकता आणि सौंदर्य प्राप्त करून देण्यात अलंकाराची उपयोगिता- श्रीमती संध्या पवार / डॉ. शैला चव्हाण	224-227
54	जनता शिक्षण मंडळाचा एक वैशिष्ट्यपूर्ण कार्यक्रम 'स्मृतीदिन प्रार्थना' उपक्रमातील आत्म्याचे अमरत्व वाचन- प्रा. डॉ. नाना नारायण लांडगे	228-230
55	स्त्रीवादी साहित्य व आधुनिक युगातील स्त्री- रामचंद्र रतन माळीच	231-234
56	ڈاکٹرشیخافاقانجم -اجے چند سکندرآبادی کی مثل خالق باری کا جائزہ	235-238
57	सीमा जिले के नाथ संत श्री दुर्लभनाथ जी का चिन्तन- अनिल कुमार गंगवाल	239-243

E- ISSN 2582-5429
AMRJ
Akshara Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
July 2021 Special Issue 02 Vol. III
SJIF Impact- 5.54

50

राज्यपालांच्या विशेष जबाबदाऱ्या

डॉ. अशोक बाबुराव जाधव
सहाय्यक प्राध्यापक राज्यशास्त्र विभाग
शहाजीराजे महाविदयालय, खटाव, जि. सातारा.
Email – ashokjadhav.khatav@gmail.com

प्रस्तावना :

भारत हा एक राज्याचा संघ आहे आणि भारतीय राज्यसत्तेचे स्वरूप हे संघराज्यात्मक आहे. संघराज्यामध्ये अधिकारांची वाटणी केंद्र सरकार आणि वेगवेगळया घटकराज्यांतील राज्यसरकारे यांच्यात झालेली आहे. जो देश आकाराने आणि लोकसंख्येने खूप मोठा असतो आणि ज्या देशात वेगवेगळया भाषा बोलणारे वेगवेगळया वांशिक गटाचे लोक राहत असतात. त्या देशात संघराज्यपध्दतीची राज्यव्यवस्था असते. स्वतंत्र भारताने देखील संघराज्यपध्दतीचाच स्विकार केला.

भारतीय संघराज्यपध्दती अमेरिका, कॅनडा, या देशांप्रमाणे समरूप संघराज्य पध्दती नसून ती असमरूप आहे. राज्यांतर्गत विकासाचा समतोल साधण्यासाठी कलम-371 प्रमाणे राज्यांना विकासमंडळ स्थापन करण्याचा अधिकार दिलेला आहे. देशाचे ऐक्य, सार्वभौमत्व आणि स्वातंत्र्य कायम ठेवून वेगवेगळया प्रदेशातील लोकांना स्वायत्तता आणि अधिकार प्रदान करण्याचा प्रयत्न घटनाकारांनी केला. घटकराज्याचा घटनात्मक प्रमुख म्हणून राज्यपालांची महत्वपूर्ण जबाबदारी असते. परंतु, राज्यपालपदी नियुक्त करण्यात आलेल्या बहुतांश व्यक्ती पक्षपाती व्यवहार करतांना दिसतात. संघराज्यीय संतुलन आणि राजकीय स्थैर्य नष्ट होणार नाही हे पाहण्याची जबाबदारी राज्यपालांची आहे. आपण या लेखात राज्यपालांच्या विशेष जबाबऱ्या समजून घेणार आहोत.

घटकराज्यासंबंधी आणीबाणी:

घटकराज्यात घटनात्मक पेचप्रसंग निर्माण झाल्यास 356 कलमानुसार आणीबाणी घोषित केली जाते. राष्ट्रपती घटकराज्याच्या कारभाराची सर्व सूत्रे स्वता:कडे घेऊन राज्यपालामार्फत तेथील राज्यकारभार पाहतो. 356 कलमाची व्याप्ती घटनेत नेमकी स्पष्ट केलेली नाही. एक उल्लेख असा आढळतो की, 'या घटनेतील कोणत्याही कलमाखाली केंद्राने कार्यकारी सत्तेचा अंमल करताना जे आदेश राज्यांना दिले असतील ते जर एखादया राज्याने पाळले नाहीत तर राज्याचे सरकार या घटनेच्या तजबिजीप्रमाणे चालवणे अशक्य असल्याची परिस्थिती तेथे निर्माण झाली असे राष्ट्रपती कायदेशीपणे गृहीत धरु शकेल.' घटनाकारांनी 356 कलमाची निर्मिती करतांना असे उद्दिष्ट गृहीत धरले होते की, या कलमाचा गैरवापर राजकीय स्वार्थासाठी न होता देश एकसंध व शक्तीशाली राहून घटकराज्यांचा कारभार घटनेच्या चौकटीत राहूनच चालावा.

पंजाबमध्ये 1951 साली 356 कलमांनुसार सर्वप्रथम आणीबाणी घोषित करण्यात आली. तेव्हांपासून आतापर्यंत 356 व्या कलमाखाली विविध घटकराज्यांत सव्वाशेपेक्षा अधिकवेळा आणीबाणी घोषित करण्यात आली. परंतु 356 व्या कलमांबाबत घटनासमितीत चर्चा होत असताना अनेक सभासदांनी असे आग्रहपूर्वक सूचवले की, 'शांततेला गंभीर धोका पोचण्याची अपवादात्मक परिस्थिती वगळता प्रथम विधानसभेचे विसर्जन करून फेरनिवडणूक घेतल्याशिवाय राष्ट्रपतींची राजवट कधीही अमलात आणता कामा नये'[2] त्यामुळे लोकांना आपले प्रतिनिधी निवडण्याचा अधिकार पुन्हा प्राप्त होईलन. केंद्रसरकारने या अधिकाराचा गैरवापर फार मोठया प्रमाणात केलेला आहे. त्यावर नियंत्रण आणता येईल. आणीबाणीच्या संदर्भात संथानम् म्हणाले होते, 'जर एखादे प्रांतिय सरकार नीट चालत नसेल तर केंद्र आणि प्रांताला स्वत:चा कारभार हाताळण्याची आणि सुधारण्याची अजून एक संधी दिली जाईल.'[3] राजकीय अस्थिरता या कारणास्तव राष्ट्रपती या अधिकाराचा वारंवार वापर करून घटकराज्यात आणीबाणी घोषित करत असतात. राष्ट्रपतींना असणारे आणीबाणी संरक्षण या उद्देशानेच वापरावयाचे असतात.

बोम्मई खटला :

कर्नाटकात बोम्मई सरकार 1994 साली बरखास्त करण्यात आले आणि तेथे राष्ट्रपती राजवट लावण्यात आली. 6 डिसेंबर 1992 साली बाबरी मशीद पाडण्यात आली. यावेळी केंद्रातील कॉंग्रेस सरकारने भाजपच्या नेतृत्वाखालील मध्यप्रदेश, हिमाचल

शब्दाली प्रकाशन पुणे-५८.

ISSN : 2231 4377

(Peer Reviewed Journal)

SAKSHAM SAMIKSHA त्रैमासिक

सक्षम समीक्षा

मराठी भाषा-वाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेला मंच

संपादक : प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन

वर्ष : ११ वे अंक : तिसरा

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर २०२१

डॉ. आनंद पाटील साहित्य विशेषांक

वितरण क्षेत्र : ❖ राज्य : पश्चिम बंगाल (कलकत्ता), उत्तर प्रदेश (वाराणसी), कर्नाटक, गोवा, गुजरात (बडोदा), तेलंगणा (हैद्राबाद)

❖ जिल्हा : पुणे, अहमदनगर, नाशिक, मुंबई, ठाणे, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, रायगड, कोल्हापूर, सातारा, सांगली, सोलापूर, यवतमाळ, लातूर, परभणी, जालना, औरंगाबाद, नागपूर, अमरावती, नांदेड, जळगांव, धुळे, नंदूरबार, चंद्रपूर, गडचिरोली, वाशिम

Scanned by CamScanner

अं|त|रं|ग

*	संपादकीय (मनोगत)		
१.	आनंद पाटील यांच्या 'परदेशी सहा परिक्रमा'	डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले (पुणे)	०४
२.	पाटलांची लंडनवारी: असाध्य ते साध्य ..	प्रा. डॉ. अरुण कोळेकर (जेजुरी)	१०
३.	सांस्कृतिक मीमांसा करणारा समीक्षाग्रंथ : समग्र बा.सी.मर्ढेकर	प्रा.डॉ. बाळासाहेब लबडे (गुहागर)	१९
४.	व्यामिश्र जीवनानुभवाचे समग्र दर्शन: कागुद आणि सावली	प्रा. डॉ. शंकर विभुते (नांदेड)	२७
५.	लोबल आणि ग्लोबल : रंजकता आणि उद्बोधकता	प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम (खटाव)	३१
६.	मराठी साहित्य आणि तौलनिक संस्कृती समीक्षेतील 'आनंदपर्व'	प्रा. श्रीकृष्ण अडसूळ (गोवा)	३४
७.	एक उत्तरवसाहतवादी, सांस्कृतिक, तुलनाकार दहशतवादी	प्रा. डॉ. मनिषा पाटील (सातारा)	४४
८.	'इच्छामरण':एक उत्तर आधुनिक कादंबरी	प्रा. डॉ. शिरीष लांडगे (अहमदनगर)	५७
९.	वस्त्रहरणाचा शंखनाद : एक टिप्पणी	प्रा. डॉ. शिरीष चिंधडे (पुणे)	६०
१०.	'उरूस' : सुफी संतावरील पहिली कादंबरी	प्रा. डॉ. शैलेश त्रिभुवन (पुणे)	६२
११.	अशीही मान्यता : अमेरिकेतील तुलनाकाराच्या प्रस्तावनेतील	प्रा. डॉ. चंद्रलेखा डिसूजा (गोवा)	६५
१२.	मानवी जीवनाचे चिंतन व्यक्त करणारा 'फेरा' कथासंग्रह	प्रा. डॉ. अतुल चौरे (पुणे)	७०
१३.	प्रा. डॉ. आनंद पाटील : मुलाखत	प्रा. डॉ. शैलेश त्रिभुवन (पुणे)	७५
१४.	परीचय		८५

लोबल आणि ग्लोबल : रंजकता आणि उद्‌बोधकता

प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम
गुलमोहर कॉलनी, पेडगाव रोड, विठ्ठलनगर, वडूज ४१५५०६
दूरभाष : ९६०४२९२२९७
kadamj1967@gmail.com

प्रा. डॉ. आनंद यशवंत पाटील यांचा लोबल आणि ग्लोबल हा संकरित लघुनिबंध संग्रह म्हणजे मराठीतील एक अपूर्व प्रयोग आहे. 'लोबल' म्हणजे डोळ्याला दिसणारे त्याचे ललित रम्य भावूक आणि चित्तवेधक चित्रण होय आणि ग्लोबल म्हणजे जागतिक (affecting the whole world) तीन नामवंत दैनिकांच्या सदरासाठी लिहिलेचे हे जगभरचे विविध विषयावरचे रंजक व उद्बोधक लेख आहेत. या पुस्तकात एकूण ८४ लेख आहेत. त्यातील काही लेख पुढीलप्रमाणे काही देशी काही विदेशी, टर्निंग पॉईंट, नाही म्हणणे एक कला, एक पाळक दिवस, दहा हजार विकत घेणारा नेता, दानधर्म आणि दातृत्वाचा गुरु, गॉर्किकीचे बिनभिंतीचे विद्यापीठ, नामांतराचे सौंदर्य शास्त्र, बोगस डॉक्टर आणि स्वस्त मरण, तांबडा आणि पांढरा, देशीवादाची उगमस्थाने, परदेशात पाहिलेला देशी प्रबंध, नोबेल आणि मराठी लेखकराव, कायदा नावाचा गाढव आणि माणूस 'उचल्या' विलीच 'डबल फॉल्सहुड'चा बाप इ. हे सर्व लेख वृत्तपत्रीय सदशत दै. तरुण भारत मधील ''रस्साफिकेशन'', महाराष्ट्र टाईम्स मधील ''सगुण – निर्गुण'' आणि दै.पुढारी मधील ''लोबल आणि ग्लोबल'' या तिन्हीही सदरातील लेख खूप गाजले त्यावर काहींनी लेखकाला चांगल्या प्रतिक्रियाही दिल्या आहेत. ''आंहो, तुमचं रस्साफिकेशन फार चवदार होते. पुस्तक का छापलं नाही?'' अशा लोकांच्या आग्रहास्तव लेखकाने ''लोबल आणि ग्लोबल'' हे पुस्तक प्रकाशित केले आहे. या पुस्तकातील काही लेखांची थोडक्यात चर्चा पुढीलप्रमाणे केली आहेकाही देशी, काही विदेशी – ब्रिटीश नाटककार हेरॉल्ड पिंटर या ज्यू (स्थूलांतरीत) या ब्रिटीश नाटककाराचे प्रचंड उपकार मराठी नाटकावर आहेत. कादंबरीकार सलमान रश्दी यांना पेन (पीइएन) पिंटर पुरस्कार मिळाला. हा बुकरच्या तोंडीचा पुरस्कार अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यासाठी लेखकाला दिला जातो. रश्दीने इंग्रजीचे 'चटणी फिकेशन' व पाश्चात्य साहित्याचे 'पिकलिंग' (लोणचे) फार जिद्दीने केले आहे.

सहानी स्मृतिसुंगध – यामध्ये पि सावळाराम यांची आठवण साकारलेली आहे, 'गंगा, यमुना डोळयात उभ्या का ? जा मुली जा, दिल्या घरी तू सुखी रहा.' हे त्यांचे सुप्रसिध्द गीत त्यांना ताकारी रेल्वे स्टेशनवर मुलीला सासरी प्रथमच पाठवायला आलेल्या आईच्या बोलण्यातून सुचले. जवळ कागद नव्हता. म्हणून त्यांनी रेल्वे तिकिटावर ते गीत लिहिले. लेखक पुढे सांगतात. 'आयुयात कधीच न भेटलेली माणसे, काही धाग्यांनी अनपेक्षिपणे जोडली जातात. त्यामध्ये ती व्यक्ती लेखक असेल तर त्यासाठी एक वेगळा कोपरा आरक्षित केलेला आहे. त्यामध्ये अमेरिकेतील स्टीव्हन तोतोसिही आहे.' पुढे लेखकाने बलराज साहनी हे हिंदीमधील सुप्रसिध्द नट त्यांच्या बाबुल चित्रपटातील 'बाबुल की दुवाँये ले के जा.' आजही विवाह समारंभात वधूचा निरोप घेताना लावल जातं. या बलराज साहनी यांचे भाऊ भीम सहानी हे इंग्रजीचे प्राध्यापक लेखक त्यांची 'तमस' कांदबरी 'पाकी' ही कथा भारत–पाक फाळणीवरील कथाही लेखकाला खूप भावनेची आहे. भीम सहानी यांचा गोध्रा हत्याकांडानंतरच्या दंगलीवरचा चित्रपट 'परझानिया' हा हमीद दलवाई यांच्या 'इंधन' या कादंबरीच्या फार पुढचा टप्पा आहे., असे लेखक आनंद पाटील यांना वाटते. हिमाचल प्रदेश विद्यापीठातील इंग्रजीचे प्राध्यापक जयदेव यांच्या काही आठवणी साकारल्या आहेत. जयदेव यांनी लेखकास 'द कल्चर ऑफ पास्टिश्च' एक्झिस्टॅशिअल इस्थेटिसिझन इन कंटेम्परी हिंदी नॉव्हेल' हे पुस्तक लेखकाला त्यांचेकडून भेट मिळाल्या नंतर याबद्दल लेखक आपले मत मांडतात.' त्याने मला तुलनेच्या राजमार्गावर आणले.

लोबल आणि ग्लोबल
प्रा. डॉ. आनंद पाटील
आनंद ग्रंथसागर प्रकाशन, कोल्हापूर
प्रथमावृत्ती– ७ मे २०१९
पृष्ठ संख्या – २३२
किंमत :– रु.२५०/–

UGC Care Listed

ISSN 2394-7853

Assonance

A Journal of Russian & Comparative Literary Studies

No.22

January 2022

DEPARTMENT OF RUSSIAN & COMPARATIVE LITERATURE
UNIVERSITY OF CALICUT
KERALA, INDIA – 673635

DEPICTION OF ANTI-SEMITISM AND PHILO-SEMITISM IN RUSSIAN EMIGRANT WRITINGS OF GARY SHTEYNGART AND ELLEN LITMAN

Tanaji S. Kamble

Department of English, Shahajiraje Mahavidyalaya, Khatav, Satara, Maharashtra, Email: tanaji431981@gmail.com

Tripti K. Karekatti

Department of English, Shivaji University, Kolhapur, Maharashtra, Email: triptikarekatti@gmail.com

Abstract: *Gary Shteyngart and Ellen Litman are two of the prominent writers of the fourth wave of Russian emigration that occurred after the fall of the USSR in 1991. Shteyngart and Litman are the Soviet-born writers who made the USA to be their second home. At the second home, Shteyngart wrote four novels -* The Russian Debutants Handbook *(2002),* Absurdistan *(2006),* Super Sad True Love Story *(2014) and* Lake Success *(2018) as well as a memoir entitled* Little Failure *(2014). Ellen Litman is also a very prominent woman novelist of the fourth wave who has written two novels -*The Last Chicken in America *(2007) and* Mannequin Girl *(2014). These two writers are Jewish by religion. There are some similarities as well as some major difference between these two writers. This paper discusses how Shteyngart and Litman depict anti-Semitism and philo-Semitism and what is their stand vis-à-vis anti-Semitism and philo-Semitism. This paper focuses on how these two writers depict Jewish religion, its rites and rituals. This paper also focuses on whether these two writers embrace or discard Jewish religion and religious identity. This paper compares their depiction of anti-Semitism, philo-Semitism, their identification with Jewish religion, their approach towards rites and rituals of Judaism. The paper takes into account particular causes behind such depiction.*

Key Words: *Anti-Semitism, Philo-Semitism, Jewish Religion, the USSR, the USA.*

Gary Shteyngart and Ellen Litman are two of the prominent writers of the fourth wave of the Russian emigration that occurred 1991 onwards after the breakoff of the former Soviet Union. For many of the Jewish writers of the fourth wave, the USA, Germany, France, Canada and Israel became the final destinations. These post-Soviet Jewish writers of the fourth wave fascinated the reading world through their Russian credentials and Jewish themes. In the USA, Gary Shteyngart, Ellen Litman and others are much admired by the American Jewish critics. As quoted by Adrian Wanner, Donald Weber observes that the Russian emigrant writers of the fourth wave have created a new chapter in the tradition of Jewish immigrant writing and their writing has refuted the so called "Howe doctrine" that the Jewish American literature will decline. According to Andrew Furman, Shteyngart and his peers have successfully brought the Jewish voice at the centre of American literary culture.

Gary Shteyngart is the trailblazer of the fourth wave of Russian emigrant writing. Ellen Litman is also a prominent writer of the fourth wave. Both share some common elements. Jewish by birth, they were born in the same period in the Soviet Union but in different cities: Shteyngart was born in Leningrad in 1972 whereas Litman was born in Moscow in 1973. Their parental status and their parents' professional positions were the same: Shteyngart's father was a mechanical engineer whereas his mother was a piano teacher; Litman's father was a chemical engineer whereas her mother was a teacher of mathematics. Both were affected physically in childhood: Shteyngart was an asthmatic child whereas Litman has curvature in spinal cords. Both the writers claim childhood

Impact Factor-8575 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2022
(CCCXXXV) 335

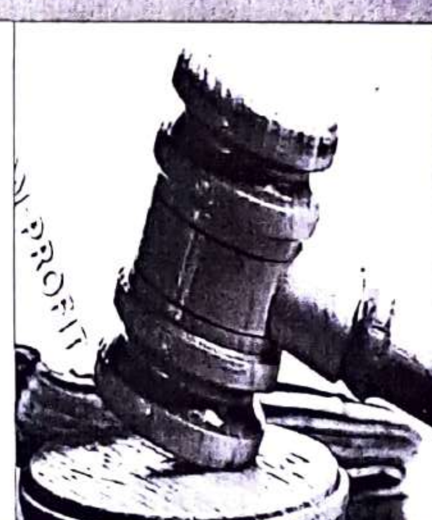

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

B.Aadhar

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : *www.aadharsocial.com*

Aadhar Publications

21	जात आधारीत जनगणना	प्रा. विजय गावंडे	99
22	सतुंलीत आहार आणि आरोग्य	डॉ.अल्का दहीकर	102
23	मूल्याधिष्ठित शिक्षणाचे प्रणेते- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	कु. वैशाली वैकुंठराव वानखडे	106
24	वृध्दांना उद्‌भवणाऱ्या शारीरिक, सामाजिक व आर्थिक समस्या	डॉ. कैलाश वि. बिसांद्रे	108
25	अचलपूर शहर - अल्लाउद्दीन खिलजी आणि प्रशासकिय घडामोडी	डॉ.ओमप्रकाश सा. बोवडे	115
26	महामारीचा इतिहास	प्रा. डॉ. सुरेश कातळे	119
27	विद्येची देवता सरस्वती की सावित्री : एक शोध	प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम	126
28	मराठी संत परंपरा आणि काव्य	डॉ. गणेश चव्हाण	131
29	स्वातंत्र्य सेनानी योगीराज भणसाळीजींचे कार्य व कर्तृत्व	मीना संतोषराव फुले	136
30	थोर शास्त्रज्ञ व विज्ञान लेखक डॉ. जयंत नारळीकर	डॉ. मीनाक्षी देव (निमकर)	140
31	भारत चीन सीमा विवाद – एक राजनैतिक मंथन	प्रा.राजेंद्र घोरपडे	144
32	अनुसूचित जाति बलई का लोकनाट्य : रासमंडल	डॉ. सतीश पावड़े	148
33	भारतीय पुरूषप्रधान संस्कृती : एक चिंतन	प्रा. अनिता पी. गणोरकर	152
34	आदिवासी जमात, आश्रमशाळा व शिक्षण	सौ. संगीता सचिंद्र शिंदे/प्रा. डॉ. ललिता चंद्रात्रे	155
35	Nazeer Akbarabadi Ki Shayari Mein Tyohar	Dr. Reshma Tazayeen	159
36	Right to Health and Medical Assistance as a fundamental right under article 21 of Constitution	Shweta Shiraskar	163
37	'मलाण' – सरंजामदारी व्यवस्थेचे विच्छेदन	प्रा. यशपाल भिंगे	165
38	स्त्रीभ्रूणहत्या : एक सामाजिक समस्या	सहा.प्रा. हर्षल दादाराव बोरचाटे	167
39	Problem Of Violence Of Women In The Society	Dr. Ajaykumar S. Mohobansi	171
40	Problem Of Small Scale Handllom Khadi Industries	Ku. Hemlata Ramesh Selokar	175

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8,575,Issue NO, 345 (CCCXLV)
ISSN : 2278-9308
March, 2022

विद्येची देवता सरस्वती की सावित्री : एक शोध

प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम
मराठी विभाग ,सहयोगी प्राध्यापक शहाजीराजे महाविदयालय, खटाव,मोबा. : ९६०४२९२२९७

संदीप सारंग यांनी 'सरस्वती की सावित्री' या त्यांच्या पुस्तकात विद्येची खरी देवता कोण आहे ? याचा अभ्यासपूर्वक विचार मांडलेला आहे. हे पुस्तक लिहायच्या अगोदर एक विशिष्ट घटना घडली. त्या घटनेने 'सरस्वती की सावित्री' हे पुस्तक लिहिण्यास लेखकास प्रवृत्त केले असावे, असे वाटते. ती घटना या पुस्तकाच्या सुरुवातीला संदीप सारंग यांनी मांडलेली आहे. ती घटना म्हणजे सुप्रसिध्द साहित्यिक आंबेडकरी साहित्य चळवळीचे खंदे पुरस्कर्ते डॉ. यशवंत मनोहर यांना विदर्भ साहित्य संघाने देऊ केलेला जीवनव्रती पुरस्कार त्यांनी नाकारला, त्याचे कारणही त्यांनी दिलेले आहे. दि. १४ जानेवारी २०२१ रोजी पुरस्कार प्रदान सोहळा साजरा होणार होता. विदर्भ साहित्य संघाचा हा सोहळा साजरा करीत असताना त्यांचा कुळाचार असा होता की, सुरुवातीला सरस्वतीच्या प्रतिमेच्या पूजनाने कार्यक्रमाची सुरुवात करणे. डॉ. यशवंत मनोहर यांनी सरस्वती पूजनालाच विरोध केला. त्याऐवजी क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांची प्रतिमा ठेवावी किंवा साहित्यविषयक कार्यक्रम असल्यामुळे केशवसुत, कुसुमाग्रज, इंदिरा संत अशा थोर साहित्यिकांच्या प्रतिमा ठेवून कार्यक्रमास सुरुवात करावी, असे वि.सा. संघाला त्यांनी सांगितले. पण वि.सा. संघाने त्यांना सांगितले की, 'आपण म्हणता तसे होणार नाही कारण सरस्वतीचे पूजन करुन कार्यक्रमाला सुरुवात करणे हा आमचा कुळाचार आहे'. त्यामुळे 'जीवनव्रती' पुरस्कार स्वीकारण्याचे मान्य करुनही वरील कारणामुळे डॉ. मनोहरांनी तो पुरस्कार स्वीकारण्याचे नाकारले. कारण त्यांनी आंबडेकरवादी विचाराचे स्वीकारलेले मूल्यवृत्त आणि त्यांची जीवननिष्ठा या विषयी विसंगत असलेली सरस्वती, तिचे पूजन करुन पुरस्कार स्वीकारणे हे डॉ. मनोहरांच्या तत्वातच बसत नव्हते. तेव्हा प्रिंट मिडिया, इलेक्ट्रॉनिक मिडिया, सोशल मिडिया यांनी आपल्या बातम्यांच्या माध्यमातून मोठे वादळ उठविले होते. या घटनेला दीडदोन महिने उलटून गेल्यानंतर संदीप सारंग यांना वाटले की, या घटनेवर सांगोपांग चर्चा झाली पाहिजे. ती चर्चा भावनेच्या नव्हे तर तार्किकतेने झाली पाहिजे. त्याचाच एक भाग म्हणून ज्या सरस्वतीच्या प्रतिमेवरुन वाद झाला, ती सरस्वतीदेवी ही विद्येची देवता आहे, मग ती नेमकी कोण आहे? याचा शोध घेण्यासाठी हे पुस्तक लेखकाने लिहिलेले आहे. हे मत स्वत: लेखकाने 'सरस्वती की सावित्री' या पुस्तकात पान नं. ६ वर व्यक्त केले आहे.

संदीप सारंग यांनी विद्येची देवता सरस्वती हीचा शोध घेण्यासाठी हिंदू धर्माचे (खरं म्हणजे वैदिक धर्माचे) जे धर्मग्रंथ आहेत. ते म्हणजे ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद हे चार वेद तसेच वेदांगे, ब्राह्मणे, आरण्यके, उपनिषदे, पुराणे, रामायण, महाभारत अशा अनेक ग्रंथात सरस्वतीचा उल्लेख आहे. या ग्रंथाचा लेखकाने चांगला अभ्यास करुन सरस्वतीचा नेमका शोध लावण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला आहे. त्याची संदर्भसूचीही त्यांनी या पुस्तकाच्या शेवटी दिलेली आहे.

वैदिक संस्कृतीत सरस्वतीला देवता मानण्यात आले असून वैदिकांच्या जवळजवळ सर्व धर्मग्रंथांमध्ये ती विविध ठिकाणी विविध रूपात दिसते. कुठे ती जलदेवता आहे, कुठे ब्रह्माच्या मुखातून उद्गम पावलेली वाग्देवता आहे, कुठे ज्ञानदेवता आहे, तर कुठे शक्तीदेवता तर कुठे साहित्य संगीत, नृत्य, नाट्यादी कलांची अधिष्ठाती स्फुर्तिदेवता आहे. तिची चित्रेही विविध प्रकारची पहायला मिळतात. त्यापैकी "पांढरी साडी नेसलेली, प्रसन्न चेह–याने मोरावर बसलेली, चार हात